

АНИМАЛ:

КНИГА ЗА НЕ-ХОРА И ХОРА

РЕЦЕНЗИЯ¹

Симеон Стефанов

Институт за български език, БАН (България)

Маргарет Димитрова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

ANIMAL: A BOOK FOR NON-HUMANS AND HUMANS

Simeon Stefanov

Institute for Bulgarian Language, BAS (Bulgaria)

s.stefanov@ibl.bas.bg

Margaret Dimitrova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

marg@slav.uni-sofia.bg

Тази книга е трети том от поредицата „Културен бестиарий“ на Института за етнология и фолклористика в Загреб и се издава като част от проекта „Културна анималистика: животното и човекът – интердисциплинарни анализи и разнопосочни културни практики“. В нея може да откриете 43 статии, които са разпределени в 10 раздела, показващи широк както хронологичен, така и тематичен, методоложки и идеен

¹ Animal: Knjiga o ne-ljudima i ljudima. Kulturni bestiarij. Dio 3. Ur. A. Zaradija-Kiš, M. Pasarić, S. Marjanić. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Biblioteka Nova etnografija i Hrvatska sveučilišna naklada, 2022. [Анимал: Книга за не-хора и хора. Културен бестиарий. Т. 3. Ред. А. Зарадия-Киш, М. Пасарич, С. Марянич. Загреб: Институт за етнология и фолклористика – Библиотека Нова етнография и Хърватско университетско издателство, 2022]. Първият том на поредицата излиза през 2007 г.: Marjanić, Zaradija-Kiš 2007: Kulturni bestiarij. Ur. S. Marjanić, A. Zaradija-Kiš. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Biblioteka Nova etnografija i Hrvatska sveučilišna naklada, 2007 [Марянич, Зарадия-Киш 2007: Културен бестиарий. Ред. С. Марянич, А. Зарадия-Киш. Загреб: Институт за етнология и фолклористика – Библиотека Нова етнография и Хърватско университетско издателство, 2007], а вторият – през 2012 г.: Marjanić, Zaradija-Kiš 2012: Književna životinja. Kulturni bestiarij II. dio. Ur. S. Marjanić, A. Zaradija-Kiš. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Biblioteka Nova etnografija i Hrvatska sveučilišna naklada, 2012 [Марянич, Зарадия-Киш 2012: Животните в литературата. Културен бестиарий. Т. 2. Ред. С. Марянич, А. Зарадия-Киш. Загреб: Институт за етнология и фолклористика – Библиотека Нова етнография и Хърватско университетско издателство, 2012].

обхват. В уводната част, поместена в раздел **Prisomena** [Да припомним] и озаглавена **Zoo-proslov: zoe, život i životinja** [Зоо-предисловие: *zoe*, животът и животното], **Сузана Марянич, Антония Зарадия-Киш и Мая Пасарич** излагат методологическите устои на поредицата – животните да се разглеждат не само като биологични създания, т.е. като част от природата, не само като средство на човека за оцеляване, не само и като символ на човешки отношения, а преди всичко като субект на социалната реалност, като социален и културен факт, за да се покаже как кохабитацията, синергията на човек и животно ражда нови форми на опознаване и взаимоотношения. Затова в книгата са включени статии, които си служат с методите на такива нови дисциплини като културна зоология, зоетика, биоетика, етнобиология, етнозоология, социална зооархеология и др., чрез които се преодолява антропоцентричният подход при анализа на комуникацията между хората и животните или между самите животни.

Според избрания хронологичен подход в подреждането на статиите в тома, първият раздел е посветен на елинската античност: **I. Antička životinja** [Животните в Античността]. В него са поместени изследванията на **Людевит Фран Йежич** *Aristotel i Porphyrij o ljudima i životinjama: teoretički i etički pristup njihovu odnosu* [Аристотел и Порфирий за хората и животните: теоретичен и етичен подход към тяхното отношение], който на фона на различни философски антични школи представя две различни схващания за животните – теоретично, класификационно, очертаващо общото и различното между човека и животното (у Аристотел), и неоплатонично, морално-практично, призоваващо за етично отношение към животните (у Порфирий); и на **Лада Стефанович** *Životinje i mrtvi u antičkoj Grčkoj* [Животните и мъртвите в Антична Гърция], която разглежда присъствието на животните в различни ритуали и вярвания, свързани със смъртта и света на мъртвите, и тяхната роля при концептуализирането на смъртта в Античността.

Във втория раздел, онасловен **II. Srednjovjekovna životinja** [Животните в Средновековието], може да откриете проучванията на **Весна Бадурин-Стипчевич** *Leo fortissimus bestiarum: simbolika lava u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti* [*Leo fortissimus bestiarum*: символиката на лъва в хърватската средновековна книжнина], която очертава ролята на лъва в различни наративи (библейски, агиографски, бестиарии, поучения, средновековни романи), запазени в хърватската глаголическа книжнина; на **Мария-Ана Диригъл** *In huiusmodi imaginibus vidi: o životinjama u vizijama Hildegarde iz Bingena* [*In huiusmodi imaginibus vidi*: За животните във визионерските текстове на Хилдегарда Бингенска], която осмисля присъствието на животните в творчеството на

Хилдегарда Бингенска от XII век като израз на човешкото (греховността, слабостта, борбата между злото и доброто у човека, страстите, влеченията); на **Андреа Радошевич** *Animalno i sveto: knjiga o životinjama u glagoljskim Sermones de sanctis* [Анимално и свято: книга за животните в глаголическите *Sermones de sanctis*], която анализира отношенията между светците и животните в хърватската глаголическа версия на сборника с хомилии на немския свещеник Магистър Петрус Мефордис от Лайпциг (XV век) и на **Маринка Шимич** и **Лиляна Макариоска** *Ornitoniimi u hrvatskim i makedonskim crkvenoslavenskim tekstovima* [Орнитонимите в хърватските и македонските църковни текстове], които очертават синоними при названия на птици главно в библейски ръкописи.

Третият раздел е озаглавен **III. Etnološko-antropološki Animal** [Етно-антропологичен Анимал]. В него от етнологка гледна точка са анализирани отношенията на хората към животните както в широк европейски ареал, така и конкретно в Далмация, Истрия, българските земи. Тук са поместени изследванията на **Мая Пасарич** и **Греме Варен** *Između skrbi i kontrole. Životinje i ljudi u zajednicama lovaca skupljača: od istočnoga Sibira do mezolitika sjeverozapadne Europe* [Между грижата и контрола. Животните и хората в общностите на ловците-събирачи: от Източен Сибир до мезолита на Северозападна Европа], които правят преглед на отношението на хората към животните в общностите на ловците-събирачи: от Източен Сибир до мезолита на Северозападна Европа; на **Маринко Томазович** *Vuk i sv. Martin na širem makarskom području: oduvijek razdvojene činjenice ili zagubljene sastavnice martinske tradicije?* [Вълкът и св. Мартин от областта на Макарска: от край време отделни факти или изгубени съставни части на преданието за св. Мартин], който проследява присъствието на вълка в преданието за св. Мартин от областта на Макарска; на **Сузана Марянич** *Postmortalna duša i zoomorfni kod (lat. anima – animalis): komparacija hrvatske i bugarske etnotradicije i stanje danas* [Постморталната душа и зооморфният код (лат. *anima – animalis*): съпоставка между хърватската и българската етнотрадиция и състоянието днес], която попълва с хърватски фолклорен материал зооморфния код на Рачко Попов; на **Костянтин Рахно** *Ptice na krovu kuće: vjerovanja, običaji, manika* [Птиците на покрива на къщата: вярвания, обичаи, мантика], който прави преглед на вярванията, свързани с присъствието на различни видове птици на покрива на къщата; на **Горан Сушич** *Sup: od svetoga simbola do granice potpunoga istrebljenja. Kako dalje?* [Лешоядът: от светия символ до границата на пълното изстребление. Колко далеч?], който анализира отношението на човека към лешоядите от древността до наши дни, и на **Ноел Шуран** *Ovca: utjecaj estetike na na(e)stanak pasmine istarske ovce* [Овцата: влиянието на естетиката върху

селекцията/изчезването на порода овце от областта на Истрия], който изследва подбудите, довели до изчезването на едни и селекцията на други породи овце в областта на Истрия. Тези статии предлагат пространствен и времеви етно-антропологичен поглед върху промяната във възприятието на човека за живота(ните) от древността до наши дни, промяната в човешките вярвания, страхове, предразсъдъци, предпочитания, загриженост по отношение на животните, като се хвърлят мостове от миналото до днес. Поставят се въпросите за равнопоставеността между видовете, за сакралното/чистото и профанното/нечистото, за зависимостта на човека от живота/ното и на живота/ното от човека.

Четвъртият раздел на сборника с наслов **IV. Ouroboros [Уроборос]** е посветен на човешките представи (страх, почит) за змиите. В него може да откриете проучванията на **Мирела Холи** *Zmija u prošlosti i sadašnjosti: mitološke, kulturološke, psihoanalitičke i komunikacijske interpretacije* [Змията в миналото и настоящето: митологични, културологични, психоаналитични и комуникационни интерпретации]; на **Зоран Тадич** *Ledeni pogled, ljuskava koža, rašljasti jezik i poneki muzikalni rep: o zmijama, ljudima i ne-ljudima kroz prostor i vrijeme* [Леден поглед, люспеста кожа, чаталест език и по някоя музикална опашка: за змиите, хората и не-хората през пространството и времето] и на **Лидия Баюк** и **Звйездана Йембрих** *Zlatarska i pregradska kajkača* [Змията от Златар и Преграда]. Тези три статии интерпретират различни митове и древни вярвания за змията и изградената ѝ символика в човешкото съзнание от древността до днешни дни. Стига се до заключението, че отношението на човека към влечугите се формира не толкова на базата на рационален опит, колкото е резултат от културните традиции и от приетите в дадена култура символи.

Петият раздел е озаглавен **V. Književni i filozofski Bestijarij [Литературен и философски Бестиарий]**. В него са поместени изследванията на **Бранислав Облучар** *Kulturni profil ptica (o slavuju, ševi, lunji i žutoj strnadici)* [Културен профил на птици (за славея, чучулигата, блатаря, жълтата птица-овесарка)], който прави преглед на познанието на човека за някои видове птици, съхранено литературни и природонаучни текстове от Античността до наши дни; на **Ана Вукманович** *Animalistički Drugi u južnoslavenskoj usmenoj lirici* [Анималистичните Други в южнославянската устна лирика], която разглежда различни аспекти на появата на анималистичните Други в южнославянската устна лирика; на **Лидия Делич** *Oči sokolovi: spektar usmene formule* [Очи соколови: спектър на устната формула], която прави преглед на някои мито-фантастични формули от устното творчество, свързани със сокола; на **Томаш**

Грушовник *Između uzorne zajednice i sustava automata: mravi u zapadnoj kulturnoj imaginaciji* [Между образцовата общност и структурата на машината: мравките в западната културна имагинация], който изтъква, че мравките са едни от онези същества в представите на западните култури, за които може да се каже, че онагледяват противоречието във възприятието на човека за природата и за самия себе си; на **Йосип Гуч** *Slonovi Romaina Garyja* [Слоновете на Ромен Гари], който обръща внимание върху някои проблеми в отношението на човека към животното, през погледа върху произведения на Ромен Гари; на **Ана Батинич** “*Magarac se ne smije nikada. (Ali se zato drugi smiju njemu).*” Ante Dukić: *Iz dnevnika jednog magarca* (1925) [„Магарето не се смее никога (Но затова другите му се присмиват).“ Анте Дукич: *Из дневника на едно магаре* (1925)], която прави анализ на образа на магарето в сатиричното произведение на Анте Дукич „Из дневника на едно магаре“ (1925 г.); на **Нада Кујунджич** *Tko se boji (velikog zločestog) vuka još? Rehabilitacija Canisa lupusa u anglofonim slikovničkim reinskripcijama “Tri prašćića”* [Кой все още се страхува от (големия лош) вълк? Реабилитация на *Canis lupus* в англезични илюстрирани преиздания на „Трите прасенца“], която разглежда образа на вълка в англезични илюстрирани преиздания на „Трите прасенца“; на **Драгица Харамия** и **Яна Батич** *Životinje u Ogledalcu* [Животните в *Огледалцето*], които анализират начина, по който се представят животните в хърватски и словенски издания на „Огледалцето“ от Григор Витез; на **Мартина Юришич** *Zašto ubiti životinju? Primjer dječje književnosti* [Защо да убиеш животно? Пример от детската литература], която разглежда приемствеността при някои наративни практики в литературата за деца от края на XIX и началото на XX в., и на **Бранка Барчот** *Preko asocijativnih ispitivanja do leksikona zoonimske frazeologije* [През изследванията чрез асоциации до лексикона на зоонимната фразеология], която изследва концепти, свързани с названия на животни в хърватски, руски и немски език. Тези статии предлагат философски анализ на мястото на човека сред животните и на животните сред хората през погледа върху литературата и фолклора и отделят важно място и на литературата за деца.

Шестият раздел, онасловен **VI. Životinja priča** [Животното от разказите], включва проучванията на **Миряна Брачко** *O mački, psima i žabama: pet litavskih kratkih priča* [За котките, кучетата и жабите: пет литовски къси разказа]; на **Смиляна Шунде** *Suha muha iza uha (Dnevnik jedne mačke)* [Суха муха на ухото (Дневник на една котка)] и на **Никола Вискович** и **Йосип Гуч** *Životinje moga života* [Животните в моя живот], които анализират връзката между човека и животното през погледа върху някои съвременни разкази от различни литературни традиции.

В седмия раздел, озаглавен **VII. Životinja rata** [Животното и войната], са поместени статиите на **Михайло Рахно** *Zvijeri i grabežljive ptice u ukrajinskom epu i njihovi analozi u germanskoj i antičkoj tradiciji* [Зверовете и грабливите птици в украинския епос и техните аналози в германската и античната традиция]; на **Ана Торич** *Životinje u Prvome svjetskom ratu* [Животните през Първата световна война] и на **Снйежана Павичич** *Animalistički motivi u djelima hrvatskih likovnih umjetnika partizana* [Анималистичните мотиви в произведенията на хърватските художници-партизани], които са обединени от общата идея за Хуманното у животните дори в света на Дивото, като отново са проследени различни европейски традиции.

Особено богат е осмият раздел: **VIII. Filmska, izvedbena i antipromidžbena životinja** [Филмовото, театралното и антипопулярното животно], видно в сюжети от различни култури в съвременното кино. В него може да откриете проучванията на **Антония Зарадия-Киш** *Noa: svevremenska priča o brizi za život(inje)* [Ной: историята на всички времена за грижата за живота(ните)]; на **Борис Бек** *Adinaton i personifikacija u animaciji životinja i stvaranju pseudoljudi* [Адинатон и персонификация в анимацията на животни и създаването на псевдохора]; на **Лидия Бернардиц** *Dokumentarni filmovi o divljim životinjama: uzgajaju li divljinu u svome vrtu?* [Документалните филми за дивите животни: развъждат ли дивия свят в своята градина?]; на **Ирена Бочкай** *Izvedbe sa životinjama u suvremenim izvedbenim praksama* [Представленията с животни в съвременните сценични практики]; на **Моника Шинцек Брегович** *Alternativna povijest umjetnosti ili zašto su gorile dobre za gerilu?* [Алтернативна история на изкуството или защо горилите са добри за герила?]; на **Марйетка Голеж Каучич** *Pas u filmu: od tematizacije istinitosti do fikcije i antropomorfizacije* [Кучето във филмите: От тематизацията на действителността до фикцията и антропоморфизацията]; на **Неда Радулович** *Svinja kao glavni junak/inja: diskurzivno brisanje autentičnih životinja u filmskim reprezentacijama* [Прасето като главен герой/иня: дискурсивно заличаване на автентичните животни във филмовите репрезентации] и на **Бранислава Вичар** *Diskurzivna konstrukcija kukaca u televizijskim oglasima: multimodalna analiza* [Дискурсивната структура на насекомите в телевизионните реклами: мултимодален анализ]. Тези научни проучвания анализират начина, по който се представят животните в съвременното изкуство, и ролята, отредена им от човека в сценичните и филмовите продукции. Поставят се множество въпроси от морален характер: за експлоатацията на животните; за отношението между света на хората и света на животните; за мястото на животното в света на хората и др. Проблематизира се и доколко са истинни и доколко –

отражение на човешкото антропоцентрично съзнание животните–филмови/сценични герои.

Деветият раздел е озаглавен **IX. Pogled životinje: Kućni ljubimac i zatočena životinja** [Гледната точка на животното: Домашен любимец и животно-заточеник]. В него са поместени две изследвания: на **Соня Жакула** Priča o keruši i jaguaru: semiotička analiza [Историята за ловджийското куче и ягуара: семиотичен анализ] и на **Николина Вукович** Kućni ljubimci kao članovi obitelji: narativne strategije antropomorfizacije i familijarizacije životinja u suvremenom hrvatskom društvu [Домашните любимци като членове на семейството: наративни стратегии на антропоморфизацията и фамилиаризацията на животните в съвременното хърватско общество], в които се представят двата полюса на отношението на човека към животното – този на жестокостта и този на привързаността. Тематизират се въпросите за Дивото у човека и Хуманното у животните.

Десетият раздел е озаглавен **X. Zoe i Antropocen [Zoe и Антропоценът]**. В него може да откриете проучванията на **Андрия Филипич** Komarac (Culex pipiens) ili o postsocijalističkom stanju, biopolitici i antropocenu [Комарът (Culex pipiens) или за постсоциалистическата ситуация, биополитиката и антропоцена] и на **Мия Фелич** Kritička animalistika: povijest, razvoj i budućnost [Критическата анималистика: история, развой и бъдеще], които предлагат един критически прочит на съвременния свят и на отношението на човека към животните и към природата, основано на експлоатация на животните и антропоцентризъм.

С този сборник, който излиза на бял свят десет години след втората част и двадесетина години след планирането на целенасоченото проучване на животните и човека в рамките на проектите, развивани в Института за етнология и фолклористика в Загреб, авторите изтъкват колко се е задълбочил и разгърнал интересът към междувидовите връзки и как днес вече той се е превърнал в неизменна тема при осмислянето на човешкото всекидневие и етични норми. Дори и да сме все още далеч от видовия аболиционизъм и да продължаваме да живеем в подчертано специстично общество, борбата срещу което често ни се струва утопична, все по-доловим е стремежът да се осъзнае цялостно изконната връзка между животното и човека, да се погледне на животното не само като същество, което може да бъде използвано или от което можем да се страхуваме и браним, а да се мисли за неговия образ като социално и културно конструиран и да се предлагат нови етични критерии по отношение на различните видове. Свидетелство за това ново отношение е и тази книга със своя зоо-десетослов от

заглавия, отлично подбрани сентенции и изображения. Това показва колко важни са всички публикувани до ден днешен културно-анималистични разработки, защото чрез слово, образ и на книга, наред с активистките дейности, осветляват темата за потиснатата и повторно намерената близост с Другите.